

Методичні рекомендації щодо навчання творчості у сучасній педагогічній практиці

РОЗДІЛ І

Світлана Сафарян,

доцент кафедри методики мов і літератури
ІППО КУ імені Бориса Грінченка

Сьогодення характеризується інтенсивним розвитком науки і техніки, упровадженням їхніх досягнень в усі сфери людської діяльності. Спливає час ретельних виконавців, які, не роздумуючи виконували накази керівництва. Та точність і чіткість виконання, яка раніше так цінувалася у багатьох галузях професійної діяльності людини, нині викликає не таку вже й позитивну реакцію суспільства. На разі значно зростає потреба у мислячій, творчій особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, креативних можливостей, здатної до засвоєння інновацій у будь-якій галузі.

Вирішення завдання підготовки творчої особистості, насамперед, покладається на вітчизняну систему освіти і виховання. Історично склалося так, що освітня практика орієнтувалася, передовсім, на задоволення інтересів учителя, а не учня. Традиційний підхід до організації навчального процесу відводив учителеві роль транслятора знань і функцію диригента. А раз так, то йому надавалося право ставити учням такі запитання, які, на його думку, відповідають логіці уроку і, більше того, вимагати від учнів відповідної рецепції.

Постає резонне запитання: чи зможе педагогічна система, зорієнтована в першу чергу на задоволення вчительських інтересів, створити комплекс необхідних умов, підґрунтя для формування творчої особистості? Вочевидь, ні. Разом з тим, як відзначають Р.Берн і М. Крейк «... наше педагогічне керівництво має усвідомити, що багато традиційних практик існують для задоволення зручностей адміністрації і є більше зорієнтованими на вчителя, ніж на учня».

Отже, розвиток творчих здібностей особистості неодмінно передбачає впровадження у навчальну практику гуманістичного принципу організації освіти, коли в центрі перебуває особистість дитини з її потребами, інтересами і можливостями, а вчитель здійснює функцію координатора, помічника, щоб ні в якому разі не допустити згубної дії зовнішніх чинників на психологічний розвиток учня. **Це по-перше.**

По-друге, піклування про розвиток творчих здібностей школярів вимагає зваженого підходу до задоволення їхніх інтересів щодо змісту освіти. Помилковим, і таким, що суперечить інтересам розвитку творчого потенціалу особистості, є механічне розширення програмного матеріалу. Не знаходить

ніякого виправдання і бездумне введення нових навчальних дисциплін, курсів, які часто є спрощеним варіантом навчальних програм спеціальних дисциплін вищої школи.

По-третє, нерідко можна зустрітися з фактом, коли учні, які з чийогось благословення, вважаються здібними до опанування гуманітарних дисциплін, вивчають математику і фізику, хімію тощо на дуже примітивному рівні. Натомість у навчальних закладах природничо-математичного спрямування вважається, що майбутнім визначним математикам та фізикам не потрібно, і навіть на шкоду, вивчення літератур, історії, художньої культури тощо. Такий підхід ні в якому разі не розвиває творчі здібності дитини, скоріше він шкодить їй, адже вивчення того чи того предмета має на меті не тільки і, навіть не стільки, забезпечення можливостей для його розумового розвитку.

По-четверте, практика останніх років свідчить, що механічне розширення і поглиблення навчального матеріалу не гарантує успіху в науковій, художній, технічній чи організаційній творчості, не створює умов для формування та розвитку творчого потенціалу. Перевантаження пам'яті не сприяє розвитку творчих здібностей у дітей з багатьох причин. Насамперед, щоб дитина творила, у неї має бути час для цього. Зміщення ж акценту в бік накопичення знань не залишає часу для їх використання. Також однією з умов виникнення творчої думки є оптимальне співвідношення відомого і невідомого стосовно проблемної ситуації, що вимагає розв'язання. І знову ж акцент на накопиченні в пам'яті фактів не може врахувати цієї вимоги, а тому фактично може бути навіть шкідливим.

По-п'яте, для розвитку творчих здібностей особистості є шкідливим «мертвий» характер знань, тобто знання, які засвоєні формально, без глибокого усвідомлення, де і коли вони можуть бути застосовані. Не має сумніву, що особистість для успішної творчої діяльності має володіти якомога більшим обсягом знань. Але знання ці не мають бути механічно засвоєними, неповними, прощеними. Мертві знання, як нагромадження розрізнених фактів, гальмують розвиток творчих здібностей. Знання, отримані у процесі самостійного пошуку, сприяють оригінальному мисленню індивіда. Великий обсяг мертвих, нерухомих знань сковує творчу думку особистості. Отже, як висновок, шкідливі не самі знання (великий їх обсяг), а неправильний спосіб їхнього отримання.

По – шосте, спеціальні здібності людини завжди формуються на основі розвитку загальних. Тому подекуди існуюча практика роботи з дітьми, особливо обдарованими, викликає певні критичні зауваження. Не секрет, що інколи у ранньому віці дітей тестують на предмет спеціальних здібностей, і фактично, подальше їхнє навчання у кращому випадку спрямовується на розвиток останніх, а то і просто на опанування завищених програмних вимог. За такого підходу до розвитку особистості поза увагою залишаються загальні здібності, які є основою розумового і творчого розвитку людини. При цьому, слід ще

врахувати й певну недосконалість існуючих методик діагностування, що може призвести до непоправних наслідків у розвитку дитини. Адже скільки нині відомо випадків, коли батьки і вчителі вбачали у дитині чи математика, чи фізика, а вона насправді мала схильність до художньої творчості.

Отже, розвиток творчих здібностей особистості – це насамперед урахування на змістовому і процесуальному рівнях сутності творчої діяльності. **Творчість** – це процес народження нового, виникнення нових думок, почуттів та образів, які потім стають регуляторами творчих дій особистості. Водночас творчість – це здатність людини створювати з наявного матеріалу дійсності нову реальність, новий продукт пізнання світу.

Сучасні наукові дослідження переконливо доводять, що творчі здібності можна й необхідно не тільки розвивати, а й формувати їх. Інакше кажучи, **творчості можливо і потрібно навчати.**

Доволі часто доводиться бачити, коли з метою розвитку творчих здібностей, вчителі одразу вимагають від учнів оригінального творчого вирішення поставленого завдання, чи створення якогось творчого продукту. Проте зразу створити такий продукт, без попереднього навчання творчості, для багатьох дітей є нереальним. Коли від школярів вимагають творчості, але не навчають їй, то доволі часто учні вдаються до підробок, імітації творчості. І от тоді і з'являються реферати, твори, дослідження, які учень не підготував сам, а скачав з Інтернету чи придбав їх де інде.

Тому краще не вимагати одразу від дитини творчості, а навчати їй поступово ведучи від простого наслідування і ремісництва до творчої дії, поелементно і цілісно навчаючи учня особливостям, формуючи необхідні уміння та навички і, звичайно ж, стимулюючи творчу діяльність.

Зазвичай засобом розвитку творчих здібностей школярів вважається залучення їх до активної дослідницької діяльності.

Думаємо, що цього недостатньо. Скоріш можна виокремити **два аспекти творчої діяльності:**

1. **дослідницька діяльність** (як творчий вид пізнання);
2. **власне творча діяльність** (проектна, конструкторська) створення принципово нового творчого продукту (як різновид праці).

У навчально-виховному процесі необхідно добитися того, щоб школярі оволоділи обома видами творчої діяльності.

Яким же чином можливо залучити школярів до творчої дослідницької діяльності? Пропонуємо, як зразок, таку **систему навчально-дослідницьких занять** (для старшої школи):

1. **Завдання з підбору наукової літератури** з теми заняття чи для рефератів, повідомлень і доповідей. Завдання дається до заняття і обговорюється на занятті.

2. **Творче читання літератури.** Мається на увазі читання уривків із наукових джерел з критичним аналізом прочитаного і запропонованими своїми варіантами вирішення проблеми, які відрізняються від авторських.
3. **Дискусії з проблемних, недостатньо розроблених у науці тем.** Відомо, що далеко не всі вміють дискутувати. Необхідно навчати уважно слухати опонентів, відстоювати і обґрунтовувати власну позицію, вміти знаходити цінні ідеї та висновки.
4. **Практикум і завдання з планування власної відповіді, із складання планів виступів.** Необхідно тренувати у складанні власних виступів, адже часто учні, виступаючи, просто зачитують переписаний з підручника чи іншого джерела текст. Тому важливо навчити їх складати обґрунтований план виступу, з опорою на різні джерела та власні спостереження.
5. **Практичні заняття з конспектування наукових джерел.** Потрібно навчати учнів правильному конспектуванню, а не дослівному переказу тексту. Необхідно також вчити правильно вказувати наукове джерело.
6. **Практикум і завдання з формування мети, завдань, гіпотези і плану дослідження.** Ці вправи допоможуть більш глибокому розумінню наукових проблем, розвинути наукову уяву та творчість.
7. **Мозковий штурм.** Його можна розглядати як варіант колективної дослідницької гри. Він з успіхом застосовується колективами серйозних вчених для вирішення складних наукових проблем. Необхідно ознайомити учнів з правилами мозкових штурмів і провести їх з метою вирішення певних задач.
8. **Практикум і завдання з наукового опитування (анкетування, тестування, інтерв'ю).** Потрібно навчати правильно складати опитувальники, анкети та тести, уміло їх аналізувати.
9. **Практикум і завдання з наукового експерименту.** Включає вправи з підготовки і планування експерименту, проведення мікроекспериментів на семінарі чи уроці, обробку їхніх результатів.
10. **Практикум із складання схем, таблиць, діаграм.** Можливі вправи із складання таблиць, схем, діаграм після проведення різних опитувань, анкетувань. Потім проводиться колективний аналіз, критика, корекція виконаних завдань.
11. **Практикум з ілюстрування наукових текстів.** Вчимо ілюструвати уривки із наукових джерел малюнками, значками, символами, використовуючи фотознімки, ресурси Windows та Інтернету.
12. **Виконання цілісного пробного дослідження.** На семінари окремим учням чи групам даються завдання для невеличких пробних досліджень, при цьому передбачається спрощене оформлення результатів (Це може бути короткий звіт, схеми, таблиці).

13. **Практикум з оформлення результатів дослідження.** Потрібно навчати, як будувати вступ, як писати заключну частину з висновками, як оформлювати титульний лист, заголовок, літературу, робити зноски, додатки тощо.

14. **Практикум наукових повідомлень по 1-2 науковим джерелам.** Це своєрідний міні-реферат. Він готується швидше, оформлюється простіше і дозволяє у майбутньому готувати великі самостійні дослідження.

Існує чимало **засобів і стимулів** залучення дитини до творчої діяльності.

Зокрема, для розкриття творчих здібностей дитини застосовуються *активні форми, методи і прийоми*: бесіди, дискусії, ігри, конкурси, турніри, олімпіади, пошукові експерименти, індивідуальні заняття, проекти, художньо-естетична діяльність, творча праця тощо.

Вчитель має докласти чимало зусиль, щоб життя дитини в школі було цікавим, радісним, сповненим творчості. Цій меті сприяють **сучасні освітні технології**:

- інформаційно-комунікативні;
- проектно-дослідницькі;
- технології розвитку критичного мислення;
- особистісно орієнтовані;
- ігрові;
- здоров'язберігаючі тощо.

Саме використання цих сучасних педагогічних технологій сприяє розвитку творчого потенціалу, забезпечує саморозвиток особистості школяра. Серед **стимулів** можна назвати: похвалу, оцінку, рейтинг, різні нагороди за успішну творчу діяльність, висунення творчих учнів для участі в наукових конференціях, публікація їхніх наукових досліджень тощо.

Але особливого значення у процесі формування і розвитку творчих здібностей, безперечно, набуває **особистість вчителя**. Насамперед, це приклад його активної творчої діяльності, постійного переборювання різноманітних шаблонів, звичок, які виникли колись, але вже застаріли і вимагають змін.

Всім добре відомий вислів видатного педагога К. Д. Ушинського про те, що творчу особистість може виховати тільки творча особистість.

Знання, які передає вчитель чинять позитивний вплив на учня лише за певних умов: коли вчитель зуміє створити на уроці відповідний емоційно-творчий настрій, впливаючи не тільки на розум, а й на творчу сферу учнів, коли учні усвідомлять необхідність у знаннях не тільки нині, а й для майбутнього.

Інакше кажучи, ефективність формування творчої особистості учня напряму залежить від творчої діяльності педагога, його педагогічної майстерності. Навчати творчості може тільки людина, яка наділена яскраво вираженими креативними рисами, розвинутою творчою уявою, фантазією та інтуїцією, схильністю до педагогічних інновацій, розвиненим критичним і

продуктивним мисленням, здатністю до комбінування та свободи асоціацій. Творчий педагог створює у класі атмосферу схвалення, заохочення, підтримки, пошукової активності, ініціативи, оригінальності та самостійності у вирішенні поставлених завдань.

В. Сухомлинський зазначав, що робота вчителя – це творчість, а не буденне заштовхування у голови дітей готових знань. А щоб займатися творчістю самому необхідно бути творчою людиною, постійно працюючою над зростанням свого творчого потенціалу.

За слушним висловом В. Загвязинського: «Навчати творчості вчителя можна й необхідно, але формувати свій стиль може лише сам вчитель, збагачуючи себе як особистість, розширюючи свій світогляд, виховуючи свої почуття».

Вчитель особисто відповідальний за власне професійне зростання. Він має брати активну участь у роботі курсів підвищення кваліфікації, як авторських, так і проблемно-тематичних, семінарів, конференцій, творчих груп, педагогічних майстерень; у конкурсах, олімпіадах, турнірах, у засіданнях методичних об'єднань; у процесі апробації навчальної літератури, рецензуванні навчально-методичних комплексів, у розробці власних програм та проєктів, у підготовці учнів до олімпіад, творчих конкурсів, захисту наукових робіт тощо.

Професія вчителя – це постійне навчання, щоденна творча діяльність. І, зрозуміло, якщо є бажання навчатися, бажання бути цікавою творчою особистістю, то вчитель постійно буде працювати над своїм професійним зростанням, над підвищенням рівня інтелекту та креативності, над розвитком своїх творчих здібностей.

Вправи та педагогічні прийоми розвитку мотивації та творчості:

Як відомо, 20 відсотків успіху у досягненні ефективного результату залежить від добре проведеної мотивації. Мотивація – одна із найскладніших, але і водночас цікавих проблем педагогічного процесу, орієнтованого на розвиток творчого потенціалу.

Пропонуємо деякі вправи та педагогічні прийоми для формування і розвитку мотивації.

1. «Лінія часу».

Потрібно на дошці накреслити лінію, на якій позначити етапи вивчення теми, форми контролю; розповісти про важливі періоди у вивченні теми, які вимагатимуть від учнів стовідсоткової віддачі; разом з дітьми знайти уроки, на яких можна буде «перепочити». «Лінія часу» допоможе дітям побачити, що саме може бути кінцевим продуктом вивчення теми, що потрібно знати і вміти для успішного засвоєння кожної наступної теми. Ця

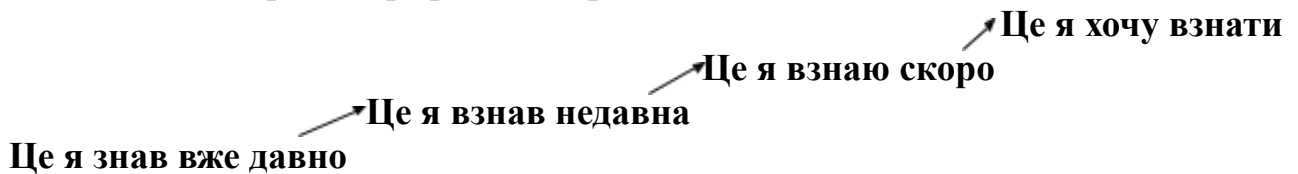
вправа особливо корисна для дітей, які простіше засвоюють навчальний матеріал від загального до конкретного.

2. **«Резерви пам'яті та уваги».**

У 6-7 класах відповідно до вікових особливостей діти починають серйозно цікавитися своїми інтелектуальними можливостями, резервами пам'яті, уваги тощо. Можна запропонувати їм на уроці поговорити, приміром, про властивості пам'яті, і на прикладі теми, що вивчається навчатися ефективним прийомом запам'ятовування.

3. **«Рефлексія».**

Один із варіантів рефлексії з предмета:

4. **«Створення ситуації успіху».**

Створення ситуації успіху дозволяє мотивувати дітей до активної роботи під час уроку. Необхідно привчати учнів у процесі фронтального опитування відповідати, починаючи словами: «Я знаю, що ...». Ви зможете спостерігати, як буде на очах зростати впевненість учнів у своїй компетентності.

5. **«Кредит довіри».**

Інколи можна ставити оцінку «в кредит». Це шанс для дитини проявити себе і довести свою спроможність. Важливо дати зрозуміти учневі, що в нього вірять, що у нього є всі можливості для досягнення успіху, необхідно тільки постаратися і зробити щось по-іншому.

6. **«Закріплення правил під час гри з м'ячем».**

Закріплення відбувається швидше (коли кидають м'яча, виникає стан конфузного трансу, тобто свідомість зайнята контролем за рухами і ловінням м'яча). Зразу стає зрозумілим, хто і як засвоїв тему.

7. **«Оратор».**

Завдання: за хвилину переконати своїх співрозмовників, що вивчення цієї теми необхідне.

8. **«Автор».**

... Якби ви були автором підручника, як би ви пояснили цю тему?

... Якби ви були автором підручника, як би ви пояснили учням необхідність вивчити цю тему?

... Якби ви були художником-ілюстратором, як би ви проілюстрували цю тему?

9. **«Фантазер».**

На дошці записана тема уроку. Назвіть 5 способів застосування знань, умінь та навичок за цією темою.

10. «Емоційний відгук».

Дуже важливо викликати у дітей емоційний відгук, ставлення до теми. Для цього потрібно визнати певний суб'єктний досвід дитини:

- Що ви знаєте про цю тему?
- Підберіть слова про цю тему....
- Ось бачите! В вашій пам'яті це вже зберігається. Отже, це необхідно.

11. «Кумир».

На картках роздайте «кумирів по життю». Завдання: пофантазуйте, як би ваш кумир довів вам необхідність вивчення цієї теми.